

TANRIÇA VE YILDIZLAR

Gökhan Tok

Kimi geceler yıldızları seyrettiğiniz oluyor mu? Gökteki irili ufaklı yıldızlar insanları öylesine etkiler ki, ister istemez düş kurmaya başlar insan. Bir astronot olup uzayda dolaşmak, ya da en azından astronomiyle daha yakından ilgilenip bir teleskopun ucundan evreni seyretmek isteyebilir insan. Binlerce yıl önce yaşayan insanlar da gökyüzünden ve yıldızlardan çok etkilenmişlerdi. Onlar bugünkü gibi büyük kentlerde yaşanan ışık kirliliği olmadan, daha parlak yıldızlara bakmışlardı. Bugün gökyüzüne yansıyan kent ışıkları bizim gökyüzünü ve birçok yıldızı iyi görmemizi engellese de iki gökcismi var ki geceleri her şeye karşın görülebiliyorlar. Bunlar Ay ve Çoban Yıldızı olarak bildiğimiz göğün en parlak yıldızı (aslında bir gezegen olan Venüs).

Göğün en parlak cisimleri olan Ay ve Çoban Yıldızı astronomide olduğu kadar mitolojide ve kültürel antropolojide de büyük yer tutar. Her ikisi de geçmişte anaerkil toplum düzenini ve büyük Ana Tanrıça tapımını simgeliyorlardı. Çoban yıldızı Babil'in büyük Ana Tanrıça'sı İştar'la özdeşleştirildi. Öyle ki bugün gökbilim için kullandığımız sözcüklerin çoğu da İştar adından türetilmiştir.

Ana tanrıça Sümer kaynaklarında karşımıza İnanna olarak çıkar. Bu isim Babil-Asur egemenliği döneminde İştar'a dönüşür. İştar, "yıldız" anlamına gelir. Gökyüzündeki en parlak yıldızdır İştar. "Ařtoret" biçiminde Fenike diline oradan da Yunanlıların "Astarte" diye telaffuz ettikleri sözcükten "astron" ve "aster" biçimleriyle Yunanca'ya geçmiştir. Aynı sözcük "astrum" olarak Latince'ye, "sitare" olarak Farsça'ya, "astre", "astro", "star" biçimleriyle batı dillerine geçer. Bu sözcüklerden türetilen astronomi, astronot gibi sözcüklerin temelinde ana tanrıça İştar'ın adı vardır.

İştar, aynı zamanda toprağın bereketini, verimliliğini temsil eder. Toprağın ürün vermesi, hayvanların yavrulması, insanların doğurması hep onun sayesinde. Aslında bereket ve bolluğu simgeleyen ana tanrıçanın bir yıldızla birlikte anılması oldukça anlamlıdır. Babililer hasat zamanını, ekim-dikim zamanını her zaman gökyüzüne bakarak yaparlardı. Tarımsal çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla bir de takvim geliştirmişlerdi. Kutsal Babil takvimi gerçekte bir Ay takvimiydi ve Ay'ın çeşitli evreleri Ay Tanrıça Sin'e tapanlar için oldukça önemliydi. Ay Tanrıça Sin parlak Çoban Yıldızı'nın, başka bir deyişle İştar'ın annesi olarak görülürdü. Sin'in kutsal sayısı 30'du. Bu aynı zamanda bir aydaki gün sayısıydı.. Ay'ın evreleri de dinsel açıdan büyük önem taşırdı. Ay'ın ilk günü, yeni ışığın günü olarak kutlanırdı. Ay'ın yedinci günüyse kötü gündü. On beşinci gün dolunay bayramı olarak adlandırılırdı; yirmi sekizinci günse yok oluş günüydü. İştar, Sin'in kızı ve Güneş Tanrı Şamaş'ın kardeşiydi. İştar'ın simgesi genellikle altı ya da sekiz ışıklı Venüs'tü (Çoban Yıldızı).

Ana tanrıça çeşitli halklar arasında farklı isimlerle anılırdı; ama ona atfe-

dilen özellikler ve inançlar birdi. Büyük tanrıçaya verilen sanlar, yani Cennetin Ecesi, Yükseklerin Hanımı, Gök-sel Yönetici, Evrenin Hanımı, Göklerin Egemen Ecesi şeklindeydi. Bunlara genellikle kentin ya da kasabanın adı da eklenirdi. Adı ne olursa olsun büyük tanrıça anaerkil toplumların inandığı en önemli varlıktı. MS 2. yüzyılda yaşamış Romalı yazar Apuleius'un bir eserinde Ana Tanrıça kendisini şöyle anlatır: "Ben Doğa'yım. Evrensel Ana, tüm öğelerin hanımı, zamanın başlangıcındaki çocuk; tinsel her şeyin tek egemeni, hem ölülerin hem de ölümsüzlerin ecesi, bütün tanrılarla tanrıçaların tek belirimiyim. Bir baş eğişimle göklerin parlak yüksekliklerini, sağlık saçan deniz esintilerini, altımızdaki dünyanın yas dolu sessizliğini yönetirim. Gerçi insanlar farklı görüntülerime tapar, sayısız adla tanırım ve övüldüğüm kuttörenler birbirinden farklıdır, ama tüm dünyada ululanan hep ben olurum."

Anadolu'da da anaerkil halklarının en eski ve en büyük ana tanrıçası olarak da karşımıza Kibele çıkar. Anadolu'dan gelip geçmiş bütün kavimlerin baş tanrıçası olan Kibele'nin tapımı dünyanın birçok köşesine yayılmıştır. Çeřitli yerlerde çeşitli adlar almış, ne var ki yaratıcı ve doğurucu niteliğini her yerde korumuştur. Temel tapım yerinin Sakarya nehrinin ağzındaki Murat Dağı'nın yamaçları olduğu sanılmaktadır. Hititler ona Kubaba ya da Kupapa derlerdi. Girit'te ona Rhea, Yunanistan'da Artemis adı verilmişti. Ortadoğuda Hübel adıyla bilinirdi. İbranilerin tanrısı Eloah, onların Kübele adındaki bir kara taşa verdikleri adı. Kibele genellikle siyah bir taş parçası olarak betimlenirdi. Araplar da Kibele'nin bir heykel taşıyı götürüp tapmak için Mekke'ye dikmişler. Kâbe adının buradan türediğı söylenir. Çeřitli ülkelerde, çeşitli isimler olsa da Ana Tanrıça hemen hemen aynı özelliklere sahiptir. O, doğayı bütün verimliliğiyle ve canlandırıcılığıyla temsil eder. Halikarnas Balıkçısı adıyla tanıdığımız ünlü yazarımız Cevat Şakir Kabaağaçlı, Anadolu Tanrıları adlı ki-

tabında Kibele'nin oluşumunu şöyle anlatır: "Bir zamanlar gökler denizler ve kayalar birbirinden ayırt edilemeyecek haldeymiş. Fakat birdenbire bir müzik duyulmuş. Bunun üzerine gökler ve denizler yine bir evren oluşturacak şekilde ayrılmışlar. Bu esrarengiz müzik Kibele'nin doğduğunu ilan ediyormuş. Kibele'nin sembolü Ay'mış.

Kibele'yi simgeleyen siyah taş parçasının aslında Dünya'ya düşmüş bir göktaşı olduğu biliniyor. Bugün Murat Dağı adıyla bildiğimiz ve antik çağda Agdistis ya da Dindymos adıyla anılan dağın eteğinde bulunan Pessinus kentinde bir tapınağı vardı. Siyah göktaşı bu tapınakta saklanır; gökten gelen ana tanrıça olduğu düşünülürdü. Ana tanrıça kültü buradan dünyanın pek çok yerine yayıldı. Putperestlik döneminde arapların Kabe'ye siyah bir taş koydukları ve Kibele adına ibadet ettikleri biliniyor. İbadet ederken yönlerini Kibele'ye dönerler öyle ibadet ederlermiş. Sözcük olarak Kibele'ye dönmek günümüzde de kıbleye dönmek olarak anlamını koruyor.

Sözcük olarak Kibele, eski Roma'daki kehanet kitapları olan Sybilla Kitapları'na da kaynaklık etmiştir. Ana tanrıça kültünün yayılmasının ardından MÖ 204 yılında, Pessinus'taki tapıntan alınıp törenle Roma'ya götürülmüş, burada Palatinus Tepesi'nde bir tapınağı yerleştirilmişti. Bu tapınakta bulunan kahinler Romalılara yeni bir inanış biçiminin girmesine neden oldular. Ana tanrıça Kibele'ye, Roma'da Magna Mater (Büyük Ana) ismiyle tapılmaya başlandı.

Günümüzde ana tanrıça tapımı ortadan kalktı; gökcisimlerine baktığımızda da onların ilahi varlıklar değil doğal cisimler olduklarını biliyoruz. Yine de kimi geceler başımızı gökyüzüne kaldırıp yıldızları seyrederken onları başka şeylere benzetmekten kendimizi alamıyoruz.

Kaynaklar
 Erhat, A., Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 1999
 Frazer, J.G., Altın Dal, Payel Yayınevi, Çeviren: Mehmet H. Doğan, 1991
 Hançerlioğlu, O., Dünya İnançları Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 2000
 Stone, M., Payel Yayınevi, Çeviren: Nilgün Şarman, 2000

